Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 52, Haziran 2021, s. 272-286

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.51467>

Dr. SAMRA AMANİ GHALEHLOU

Atatürk Üniversitesi, Fars Dili Edebiyatı Ana Bilim Dalı,

Doktora Öğrencisi, skyssky.s854@yahoo.com

NİZAMİ- Yİ GENCEVİ NİN İKBALNAME ADLI MESNEVISİNİN DİNİ UNSURLARI

Özet

Bu çalışma bir giriş ve dini unsurlardan oluşmaktadır. Giriş bölümünde İskendernameler, Zülkarneyn ve İskender ile Zülkarneyn karşılaştırılması hakkında bilgiler verilmiştir. İçindeki bölümde ise dini unsurlar, olağanüstü mitolojik unsurlar, içtimai beyitler kullanılarak bilgi verilmeye çalışılmıştır. Nizami, İkbalnâme adlı eserde, İskender'in daha çok hayatından ve fetihlerinden, felsefe ve hikmet konularından bahs ediyor . Şair bu eseri hazırlarken kaynak kullanarak yazdığını bu kaynaklar arasında Farsça ,Arapça kaynaklarının yanı sıra Pehlevi eserler , Yahudi ve Hristiyan kaynaklarından faydalandığını ifade eder. Bu bölümün en önemli özelliği felsefi ve hikmetli konulardan meydana gelmesidir. Bu çalışma Nizami'nin İskendername adlı eserinin ikinci kitabı olan İkbalname adlı mesnevinin incelenmesiyle ilgilidir. İkbalname Vahid Destgirdi tarafından tashih edilmiştir. çalışmada kullanılan örnek beyitlerin sayfa ve satır numaraları verilirken eserin yine Vahid Destgirdi'nin tashih ettiği Tahran da basılan nüshası esas alınmıştır.

Anahtar kelimeler: İkbalnâme, İskendernâme, İskender, Nizâmî-yi Gencevî.

PhD THESIS AN EXAMINATION ON THE MATHNAWI OF NEZAMI GANCAVI'S EGHBALNAMA

Abstarct

This study consists of an introduction and three chapters. In the introduction `Eskandarnameh`, `Zolgharnein` and ` Battle of `eskandar and zolgharnein` are discussed. In the first chapter Biography of Nezami , his personality and his works are described. In the second chapter general characteristics and cause of compilation and stories of Nezami Gancavi are described. In the thrid chapter Religious elements, Fantastic natural elements , Social life, Countries, Nature, Recreation and a bout other parts whit sample bits are described.

Keywords: Eghbalnama, Eskandarnamah, Eskandar, Nezami Ganjavi

GİRİŞ

Günümüze kadar farklı yazarlar ve şairler tarafından çeşitli İskendernameler incelenmiştir. Bu yazarların her biri İskender'in mizacını ve şahsiyetini farklı şekillerde yorumlamışlardır. Bazıları İskender'i hekim, bilge, akıllı ve peygamber gibi tasvir etmiştir. Rivayetlere göre, İskender'in İran'a sitem, zulüm ve yıkımdan başka bir armağanı yoktur. Cemşid tahtını ateşe verip Zerdüşt kitabını yaktıktan sonra İranlıların gözünden düşmüştür. Bunun yanı sıra büyük Ahameniş İmparatorluğu'nu ele geçirip Daradan hakimiyetini ele alınca bir kahraman olarak anılmaya başlamıştır. İskendernameler de, İskender'in adından, İskender-i Kebir, İskender-i Zülkarneyn, İskender-i Ekber, İskender-i Yunani, İskender-i Himyeri, İskender-i Rumi ve İskender-i Makedoni gibi farklı şekillerde bahsedilmiştir. Kur'an -ı Kerim de ismi yazılan Zülkarneyn'in şahsiyetinin ve özelliklerinin İskender'in hayatını etki altına almasıyla İskendername adı edebi bir şekil kazanmıştır.

NİZAMİ –Yİ GENCEVİ NİN İKBALNAMESİNDE DİNİ UNSURLAR

1. Allah

Allah; Yüce Yaratıcının özel ismidir. Bu isim, O'nun kemal, cemal ve celal sıfatlarının ifade ettiği anlamların tamamını kapsar. Allah'ın diğer isimleri ise Allah'ı tasvir eder.

Allah özel isminin hiçbir dilde tam karşılığı yoktur. Arapça ilah, Türkçe tanrı, Farsça hüda, İngilizce god, Almanca gott kelimeleri "Allah" kelimesi gibi özel isim değildir. Bunlar, ilah, ma'bûd, rab gibi cins isimlerdir. Allah kelimesi ikil ve çoğul yapılmaz. Bu isim sadece hak ma'bûdu, varlığı zorunlu olan yaratıcıyı ifade eder. Başka bir varlığa, Allah ismi verilemez. Yani Allah'ın adaşı yoktur (Meryem, 19/65). Diğer

isimler çoğul yapılabilir. İlahlar (âlihe), tanrılar, rablar (erbab) gibi. Çünkü hak veya batıl ma'bûda tanrı, hüda, ilah denilebilir.

"Allah" isminin çeşitli asıllardan türediği ileri sürülmüşse de "el-ilah" kelimesindeki hemze olan elifin düşürülmesiyle elde edildiği görüşü tercih edilmektedir.

Yüce Yaratıcı'nın ism-i a'zamı yani en ulu ismi olan "Allah" lafzının her harfi O'nu ifade eder. Allah lafzının elifi kaldırıldığında "lillâh" olur. Yine o yüce Yaratıcı'yı ifade eder. Elif ve lam birlikte kaldırıldığında "lehû" olur. Yine O yüce Allah'ı ifade eder. Elif ve iki lam birlikte kaldırıldığında "hû" kalır. Bu da Allah'ı ifade eder. "Allâhü lâilâhe illâ hû (Allâh ki, O'ndan başka ilâh yoktur)" (Bakara, 2/255) âyetinde olduğu gibi.

İnsanlar, Allah'ın zatını, hakikat ve mahiyetini bilemezler. O'nu eserleri ve eserlerin delalet ettiği sıfatları ve isimleriyle tanıyabilirler. Allah'ın eserleri isimlerine, isimleri sıfatlarına, sıfatları da zatına delalet eder. Allah'ın isim ve sıfatları zatı gibi ezeli ve ebedidir. Zatı ile birlikte vardır. Sıfat ve isimleri zatından ne ayrı ne de gayrıdır.

İlah kelimesinin başına harf-i tarif getirilmiş el-ilah şeklinde okunmuştur. Daha sonralar okunuşunu kolaylaştırmak maksadıyla kelimedeki hemze düşürülmüş ve lamharfleri birleştirilip kalın bir ses verilerek allah şeklinde okunmaya başlanmıştır.

خدایا تویی بنده را دستگیر بود بنده را از خدا ناگزیر

(s: 5/n:2)

Nizam-i beyitte allahın insana yardımcı olduğunu anlatıyor .

Allah insanın yardımcısıdır ve insan çaresizce allaha sığınmak zorundadır çünkü ondan başka yardımcısı yoktur.

خرد هر کجا گنجی آرد پدید ز نام خدا سازد آن را کلید

(s: 3/n:1)

Akıl nerede hikmet yada sözün hazinesinesini ortaya çıkarırsa, Allah ın namıyla ona anahtar yapar.

خدای خرد بخش بخرد نواز همان ناخردمند را چاره ساز

(s: 3/n:2)

Aklı veren Allah , Aklı kendi merhameti ve lütfü olarak vermiş ve Aklı , akılsızlığın çaresi olarak bilmiştir.

به خشنودی کآن مرا بود ازو چه گویم؟ خدا باد خشنود ازو

(s: 48/n:14)

Onun ahlakından haddinden fazla hoşnut ve razı olduğum için bu kadarını söylüyorum , Allah ondan razı olsun.

2. Melekler ve Cennet Varlıkları(Melek, Firişte, Ervahı kuds, Kudsiler, Melaik)

Melek

Nurdan yaratılmış, fitratları sâfi, masum mahluk. Güzel huylu ve güzel olan kimse. Kaynak.Allah ile insanlar arasında aracılık yapan manevi yaratık.¹

Kur'an-ı Kerim'de toplam 98 ayette geçmektedir. Melek kelimesi sözlükte haberci, elçi, güç ve kuvvet anlamlarına gelir. Terim olarak "Allah tarafından yaratılmış, çeşitli şekillerde görülebilen, zor işlere gücü yeten, erkeklik ve dişilikleri olmayan ve Allah'a

itâatten ayrılmayan latîf varlıklar” diye tarif edilir. Melekler, duyu organlarımızla idrak edilmeyen, gözle görülmeyen ruhâni ve nurâni varlıklardır.

Melek ismini araştırdığımızda Kuran’da geçtiğini görmüş olduk.

Enam Suresi 8-9. Ayet

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ ﴿٨﴾

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾

”Bismillahirrahmanirrahim”

Ve kâlû lev lâ unzile aleyhi **melek**(melekun), ve lev enzelnâ meleken, le kudiyel emru summe lâ yunzarûn(yunzarûne).

Ve lev cealnâhu **meleken** le cealnâhu raculen ve le lebesnâ aleyhim mâ yelbisûn(yelbisûne)

Manası:

Bir de dediler ki: “Ona (açıktan göreceğimiz) bir **melek** indirilse ya!” Eğer (öyle) bir melek indirseydik artık iş bitirilmiş olurdu, sonra da kendilerine göz açtırılmazdı. (Hemen helâk edilirdi.)

Eğer onu (Peygamberi) bir **melek** kılsaydık yine onu bir adam (suretinde) yapardık ve onları yine içinde bulundukları karmaşaya düşürmüş olurduk.

Araf Suresi 20. Ayet

فَوَسَّوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْءَاتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَن تَكُونَا مَلَكَينِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾

Fe vesvese lehumuş şeytânû li yubdiye lehumâ mâ vuriye anhumâ min sev’âtihimâ ve kâle mâ nehâkumâ rabbukumâ an hâzihiş şecereti illâ en tekûnâ **melekeyni** ev tekûnâ minel hâlidîn(hâlidîne).

Manası:

Derken şeytan, kendilerinden gizlenmiş olan avret yerlerini onlara açmak için kendilerine vesvese verdi ve dedi ki: Rabbiniz size bu ağacı ancak, **melek** olmayasınız, ya da (cennette) ebedî kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı.

ملک عزالدین آن که چرخ
بدو داد اورنگ خود را کمند
بلند

(s:228/n:11)

Nizam-i, beyitte maleki , memduhun lakabı olarak anlatmıştır, Selçuklu malek azlettin mesut ibn-i arslanı ovuştur.

yani gök yüzü isteyerek kendi hakimiyetini padişaha vermiştir.

دهد دیو عکس فرشته ز دور
و لیک آن ز ظلمت بود این ز نور

(s :25/ n:3)

Şeytan uzaktan melek gibi gözüküyor halbuki meleğin cinsi ışıktandır ve şeytan zulüm ve karanlıktan doğmuştur.

که در پیکری کایزد آراستش فرشته بود بر چپ و راستش

(s :35/ n:15)

Beyitte yüz çizimi yapanlar İskenderin şeklini çizmişler, sağ ve sol tarafındada iki melek çizmesine işaret ediyor.

چو هنگام رفتن در آید فراز کنم بر فرشته در دیو باز

(s :218/ n:5)

Gitme zamanı gelince ,cisimin şeytanından yüzdeki ruhun meleğine kapı açılıyor ve ruh bedenden uçuyor.

Firişte

Tanrı ile insan arasında aracılık yaptığına ve nurdan olduğuna inanılan manevi varlık, firişte. *mec.* Terbiyeli, uysal kimse.² Mâsum, suçsuz, günahsız.³

فرشته نمودار ایزد شناس که ما را بدو هست از ایزد
سیاس

(s :7/ n:4)

Yani peygamberin vücudu meleğin görünüşü gibiydi ve biz onun hidayetiyle allaha teşekkür ettik .

Melaik

Meleğin risalet (elçilik) manasını gelen bir şeyle görevli ve idareci olanına **melâike** ismi verilmiştir. Çünkü bazı melekler Allah'ın resulleri, elçileridir. Peygamberlerine ve gönderdiği kullarına gönderir.

Melâike kelimesi, tekil ve çoğul olarak da kullanılmıştır. Feâile ve feâil vezninde “**melâike**” ve “**melâik**” diye çoğul yapılması kural dışı yoluyladır.⁴

ملک پرورانی ملایک سرشت کلید در باغ های بهشت
(s:229/n:9)

Yani mecliste oturan bütün bilim adamları ,malık azlettin in nimetleriyle büyüyen ve hepsi melek yüzlü ve cennetin övgüsüler.

Ayetler, Sureler

Divan,da iktibas mahiyetinde bir hayli ayete tesadüf ederiz. Bunlar umumiyetle bizzat ibare olarak zikredilirler. Bazan da rahmat ayeti, feth ayeti, gibi şöhret buldukları isimleriyle görülürler. Bizzat zikredilirken de eksariya bütünüyle alınmaz birkaç kelimelik ibareler halinde rastlanır. Bazan bir darbimesele veya herhangi bir söze baştan, sondan veya ortadan birkaç kelimelik şekliyle eklenebilir. Sırf kelime olarak ayete, onun nişan, alamet, iz, belirti gibi

manalarına da işaret edilmek ve bu suretle tevriye yapılmak üzere de tesadüf edilmektedir. Rastlanan bir başka şekil de, ayetlerin bazan bir surenin başlangıç ayeti olması veya Nun Ekif-Lam-Mim gibi yine surelerin başında bulunan rumuz harflerinden yani müteşabihat, tan ibaret bulunmasıdır. Aşağıda zikredilecek olan ayetlerin lafzan iktibasından başka mana iktibaslarına da rastlanır.

Bunların yanında bazan sure isimlerine de tesadüf edilir. Bu umumi izahattan sonra zikredilen ayet ve surelerin neler olduğuna ve ne şekilde ele alındığına geçip misallerini verebiliriz.

Bakara:117

بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

Manasi: O, göklerin ve yerin eşsiz-örneksiz yaratıcısıdır; bir şeyin olmasını dilediğinde ona "ol!" der, hemen olur.

توان کن ناتوانان "کن"
(s:3/n:3)

رهایی ده بستگان سخن

Yani üstü kapalı sözlerin çözülmesi ve onların dobra ve net anlamlarını ,aciz söz sahipleri için açıklanması ve söz hakları oldukları için güçlenmeleridir.

ihlas:1-4

آیه: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ

اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

Manasi : De ki: O Allah birdir. Allah samed (her şey O'na muhtaç, O kimseye muhtaç değil)'dir. doğurmamıştır ve doğurulmamıştır. Ve hiçbir şey O'nun dengi değildir.

یکی کز دویی حضرتش هست پاک
نه از آب و آتش، نه از باد و
خاک

(s:3/n:10)

1. Tek ve yegane allahın kapısında ikiliğe yer olmayan ve cisim dört unsurdan birleşik değildir.

. Ali- imran: 97

آیه: فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ

Manasi: Orada apaçık deliller, İbrâhim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah bütün âlemlerden müstağnîdi.

تو مستغنی از هر چه در راه
نیاز همه سوی درگاه توست

(s:6/n:3)

Sen bütün varlıkların seni yaratması yolunda olanlara ihtiyacın yoktur ve bağımsızsın, onların sana ihtiyacı vardır.

Bakara:35

آیه: وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ

Manasi : “Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun, istediğiniz yerinden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz” dedik.

به قدس آوریدم چو آدم نشست
زدم نیز در حلقه کعبه دست
(s:200/n:9)

Ben insan gibi beytül kudüsa gittim ve aynı zamanda katedende faydalandım yani ziyaret ettim . beyit İskenderin dünyanın çoğu yerine gitmesine işaret ediyor .

saffat: 123

آیه : وَإِنْ إِيَّاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ

Manasi : Kuşkusuz İlyâs da elçilerimizden biriydi

به دشت و به دریا توانم
هم الیاس دریا و هم خضر دشت
(s:225/n:3)

Yukarıdaki beyitte İlyasın peygamberliğine ve onun denizlerde oncu olmasına işaret ediyor .

Bakara:97

آیه : قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِّلْمُؤْمِنِينَ

Manasi : Söyle (yahudilere): Cebrâil'e kim düşmansa bilsin ki, Allah'ın izniyle önce gelen kitapları doğrulayıcı, müminler için bir hidayet rehberi ve müjdecisi olarak Kur'an'ı senin kalbine indiren odur.

بزد طبل و بانگی ز طبل رحیل
برآمد چو بانگ پر جبرئیل

(s:174/n:15)

O gemiyi sudan kurtaran davuldan ,Cebrailin rahmet ve kurtuluş sesi gibi bir ses geldi.

safat: 139-142

آیه : وَإِنْ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلِّ الْمَشْحُونِ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ فَالْتَقَمَهُ الْخُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ

Manasi: Kuşkusuz Yûnus da elçilerimizdendi. Vaktiyle o, yüklü bir tekneyle ülkesinden kaçmıştı. Kur'aya girdi ve kaybedenlerden oldu. Kendisini balık (balina) ağzına aldı. Doğrusu o (bundan önce) kınanacak bir iş yapmıştı.

Beyitte Hazret-i Yunusun hikayesine ve onun balık tarafından avlanmasına işaret olunmuştur. Bu mefhum kuran ayetlerinden alınmıştır.

و گر کرد ماهی ز یونس شکار
زمین بوس او کرد ماهی و مار

(s:5/n:5)

Yukarıdaki beyit peygamberin mucizesine işaret ediyor. Yılan ve balık konuşup ve hazret-i muhammedin peygamberliğini anlatıyor. Eğer balık yunusu yutup karnında tuttuysa , yılan ve balık peygamberin nübüvvetini ilan ettiler.

anbiya: 80

آیه : وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ لِيُخَفِّيَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ

Manasi: Ona sizin için zırh yapmayı öğrettik ki savaş darbelerinden sizi korusun. Artık şükredek misiniz?

ز داوود اگر دور درعی گذشت

محمد ز درّاعه صد درع داشت

(s:8/n:6)

Eyer Davuddan bir zerre kadar cihanda kaldıysa bizim peygamberin büyüklüğünden bırakılacak bin incisi vardı . peygamberin dirayeti halifelerin yanında uzun zamandan beri kalmıştır .

sad:36

آیه: فَسَخَرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ

Manasi: " Bunun üzerine, emriyle dilediği yöne doğru tatlı tatlı esen rüzgârı, bina kuran ve dalgıçlık yapan bütün şeytanları ve zincirlerle bağlanmış diğer yaratıkları onun buyruğuna verdik.

سلیمان اگر تخت بر باد بست

محمد ز بازیچه باد رست

(s:8/n:7)

Beyitte, Hazret-i Suleymanın rüzgârı ele geçirmesine işaret ediyor ve şair kuran ayetlerinden istifade etmiştir .

kases: 29

آیه: فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ

Manasi: Mûsâ bu süreyi doldurup ailesiyle birlikte yolda giderken Tûr tarafında bir ateş gördü; ailesine, "Siz bekleyin; ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber yahut ısınmanız için bir parça ateş getiririm" dedi.

و گر طارم موسی از طور بود

سراپردۀ احمد از نور بود

(s:8/n:7)

Eyer hazret-i Musa, tur dağında allahla yalnız kalıyorsa , hazret-i muhammed de allah ile nur, ışık ve kudüs aleminde yalnız kalıyordu.

Ali- imran: 45

آیه: إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ

Manasi: Melekler demişti ki: "Ey Meryem! Allah seni kendisinden bir kelime ile müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsâ Mesîh'tir, dünyada da âhirette de itibarlı ve (Allah'a) yakın kılınanlardandır.

یکی عصمت مریمی یافتہ

یکی نور عیسی بر او تافته

(s:229/n:6)

Beyitte Hazret-i Meryemin mukaddes ve gunahsız olduğuna işaret ediyor ve Hazret-i İsayı rahmet ve nur peygamberi olarak anlatıyor .

3. Peygamberler

Adem

insanların atası ve peygamberlerin ilki olan Adem yaratılışı esnasında çamur(ab u gil) halinde tatması ve ya kalması meleklerin secde etmesi şeytanın secde etmeyi kabul yanaşmaması Allahın emrini dinlemeyip suç(cerime) işlemesi bu mevzuda şeytana uyması ve cennetten çıkarılması ve nihayet uzun seneler eski hayatını arayıp ağlaması gibi hal ve hususiyetleriyle beyitlerde görünmektedir⁵.

Adem, imsanlığın babası olduğu için kelime olarak insan anlamında da kullanılır.⁶

جز او کیست کز خاک آدم سرشت
بر آب این چنین نقش داد
نوشت

(s:4/n:14)

Nizam-i alttaki beyitte insanın topraktan yaratılmasından bahs ediyor. Allahtan başka kim cansız topraktan insanı yarata bilirdi ve böylece hayatın nağşını kim ondan başka çize bilirdi .

گر آدم ز مینو در آمد به
شد آن گنج خاکی به مینوی پاک
خاک

(s :8/ n:2)

Beyitte peygamberin yucelmesine ve Hazret-i Adem in cennetten kovulmasına işaret ediyor . eğer Adem cennetten kovulduysa peygamber topraktan yani toprak dünyadan cennete doğru yucelmiştir.

سراندیب را کار بر هم زدم
قدم بر قدمگاه آدم زدم

(s :200/ n:7)

Sarandip dağı Ademin ayak yoluydu haberlere göre Adem cennetten oraya düşmüştür. Beyitte İskender Ademin yerine Sarandip dağına ayak bastığını anlatıyor .

Davud

Davud'un adı Kur'an'da 16 yerde geçer. Kur'an'da Allah'ın Davud'a krallık ve bilgelik verdiği, Davud'a demiri işleme sanatını bahşedip ondan bedeni koruyan örtüp koruyan zırhlar yapma yeteneği verdiği, Davud'un Talut(Saul) ile girdiği bir savaşta güçlü bir dev olan Câlût'u(Goliaht) öldürdüğü, Allah'ın bazı peygamberleri diğerlerinden üstün kıldığı ve Davud'a Zebur'u verdiği, onu ve soyunu dünyaya hakim kıldığı, Davud'un koyunlarla ilgili ihtilafa düşen iki ortağın davasında yargıçlık ederek adalet konusunda düştüğü çelişkiden kurtulmasının sağlandığı, dağların ve kuşların Davud'la Süleyman'ı yücelttiği ifade edilir. Kuran'da kral Şaul'un adı Tâlût olarak geçer. slâm geleneğinde Davud'un sesinin çok güzel olduğu söylenir.

"Dâvûdî ses" deyimi buradan gelmektedir. Yine bir gün oruç tutup bir gün tutmamaya da "Dâvudi orucu" denmektedir. Allah katında en sevimli orucun Davud'un orucu olduğu belirtilir.⁷

Musevi Kutsal kitabı Tanah'ın Mezmurlar (İslam'da Zebur) bölümünü oluşturan 150 şiirin Davud tarafından yazıldığı kabul edilir. Bu şiirler gerek Museviliğin gerek Hristiyanlığın en sevilen dini metinleri arasındadır. Kur'an'a göre Zebur, Davud Peygamber'e Allah tarafından indirilmiştir.⁸

چو محمود با فر و فرهنگ و
چو داوود از او گشته پولاد
نرم

(s:24/n:6)

Nizam-i, yukarıdaki beyitte memduhu kudret olarak hazret-i davuda teşbih etmiştir . aynı davud gibi elinde demir bile yumuşak ve esnektir.

چو داود اگر دور درعی گذاشت
محمد ز دراعه صد درع داشت

(s:8/n:6)

Eyer Davudan bir zerre kadar cihanda yadigar kaldıysa bizim peygamberimizin zırhından yüz zırh yadigar kalmıştır . peygamberin zırhı halifelerin yanında uzun zamandan beri kalmıştır.

süleyman

Davud Peygamberin oğlu olan Süleyman İsrailoğullarının büyük peygamberi ve hükümdarlarından biridir.⁹Huzur, sükûn Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden biri. Beni İsrail Peygamberlerindendir. Davud (A.S.) ın oğludur. Babasının vasiyeti üzerine Beyt-ül Makdisi yedi senede inşa ettirdi. Kudüste büyük bir hükümet sarayı yaptırdı. Şark ve garb melikleri kendisine itaate geldiler. Kırk sene hem peygamberlik, hem padişahlık yaptı. Beni İsrailden Yahuda ve Bünyamin oğulları kendi hakimiyeti altındaydılar. Şeytanlar da düşmanlığı bırakmaya mecbur olup, ister istemez hizmet edebilirler ki Cenab-ı Hakk'ın evamirine musahhar olan bir abdine, onları musahhar etmiştir. Cenab-ı Hak manen şu ayetin lisan-ı remziyle der ki: "Ey insan! Bana itaat eden bir abdime cin ve şeytanları ve şerirlerini itaat ettiriyorum. Sen de benim emrine musahhar olsan, çok mevcudat, hatta cin ve şeytan dahi, sana musahhar olabilirler.¹⁰ Cinler bu kadiseye kadar Hz.Süleyman ın ölümünü fark edememişlerdir.¹¹

محمد ز بازیچه باد رست
سلیمان اگر تخت بر باد
بست

(s:8/ n:7)

Eyer hazret-i süleyman kendi tahtını rüzgara bağladıysa , peygamber heva ve heves ve gururun oyunundan özgür ve azattır. Nizam-ı yukarıdaki beyitte hazreti süleymanın tahtına ve rüzgarın onun elinin altında olamsına işaret ediyor.

Muhammed

Muhammed (Arapça: محمد; c. 570, Mekke – 8 Haziran 632, Medine), İslam'ın kurucusu ve merkezindeki kişi.¹² Arabistan'ın tamamını fethederek Müslüman hakimiyetindeki tek bir yönetim altında birleştirmiş ve böylece Kur'an'ın yanı sıra öğretileri ile uygulamalarını

güvence altına alarak İslami dini inancın temelini oluşturmuştur. Müslümanlar tarafından Âdem, İbrahim, Musa, İsa ve diğer peygamberlerin tahrif edilmiş tektanrılı dinlerini onaran ve tamamlayan;¹³ Allah'ın insanlara gönderdiği son peygamber olduğuna inanılır.¹⁴

Son peygamber olan Hz. Muhammed Allah ın en sevdiği kulu yaratılanların rın güzelidir. Hayatı boyunca Allah ın emir ve yasaklarını insanlara bildirmek onları hak yoluna ulaştırmak için çalışmıştır.¹⁵

محمد که بی دعوی تخت و تاج
ز شاهان به شمشیر بستد خراج
(s:7/n:1)

Hazret-i muhammedin padişah olmak gibi bir isteği yoktu peygamberlik isteği vardı ama bütün şahırlardan kılıç zoruyla isteklerini aldı.

Her kim hayvanlar gibi karnına düşkun olursa kıyametde insanı tartan terazi işe düşunce topraktan hayvan gibi çıkacak ve dünyada mal gibi çok yediği için eşşek süratında olacaktır.

Kıyamet toplanma bir araya gelme ve dünya hayatının sonudur.¹⁶

بر ایشان یکی بانگ بر زد
مجنبدکس تا قیامت ز جای
که های
(s:68/n:2)

Yukarıdaki beyitte kıyamet uzun zaman anlamında gelmiştir.

کسی کو شکم بنده شد چون
ستوری برون آید از ناف گور
ستور

چو آمد قیامت ترازو به دست
ز گاوی به خر بایدش بر نشست
(s:132/n:1-2)

4. Ahiret ve ilgili mefhumları

Kıyamet

Kıyamet veya hesap günü: dünyanın sonunun geleceğine ve tüm insanların mahşerde toplanarak hesap vereceğine inanılan zaman. "Dünya merkezli evren" anlayışında dünyanın sonu evrenin de sonu olarak algılanmıştır. Kıyametin zamanı ile ilgili çok sayıda inanç, öngörü ve kehanet bulunmaktadır. Zerdüştlük, Hristiyanlık ve İslam gibi dinlerde ölümlerin dirilerek mahşerde (toplanma yeri) toplanacağına, hayattayken yaptıkları iyilik ve kötülükler için hesap vereceklerine ve haklarında hüküm verileceğine, bunun sonucunda iyilerin cennete, kötülerin ise cezalarını çekmek üzere cehenneme gideceğine inanılır.¹⁷

Her kim hayvanlar gibi karnına düşkün olursa kıyametde insanı tartan terazi işe düşünce topraktan hayvan gibi çıkacak ve dünyada mal gibi çok yediği için eşşek süratında olacaktır.

Kıyamet toplanma bir araya gelme ve dünya hayatının sonudur.

بر ایشان یکی بانگ بر زد
که های
مجنبدکس تا قیامت ز جای
(s:68/n:2)

Yukarıdaki beyitte kıyamet uzun zaman anlamında gelmiştir.

کسی کو شکم بنده شد چون
ستور
ستوری برون آید از ناف گور
ز گاوی به خر بایدش بر نشست
چو آمد قیامت ترازو به دست
(s:132/n:1-2)

Küfr

Allah'a ve dîne ait şeylere inanmama, Cenab-ı Hakk'a ortak koşma. 2) dinsizlik, imansızlık. 3) İslâm dînine uymayan inanışlarda bulunma. 4) nankörlük. 5) sövüp sayma, fena, kaba söz söyleme. 6) örtme ve gizleme.¹⁸

Örtmek mânâsındır. Kalbe âit bir sıfattır. Hak dini inkâr edip, hakkı inkâr edene ve gizleyene "kâfir" denilir. Kâfirliğin sıfatı küfürdür.

Allaha inanmamak. Hakkı görmemek. İmansızlık. * Allaha (C.C.) yakışmayan sıfatlar uydurmak. Müslümanlığa uymayan şeylere inanmak. * Nankörlük, dinsizlik, günah, kaba ve ayıp söz. (Bak: Kebâir - Kâfir)¹⁹

Küfrü benimseyen insanlara da kafir denilmektedir.²⁰

نگفت این سخن با کسی در
چو کفرش همی داشت در دل نهان

(s:36/n:17)

Zülkarneyn , kafir birisi gibi günahının açığa çıkmasından korkarak ve onu saklayarak kendi sırrını yüreğinde gizli tuttu .

Müselman

liderleri olmayan bir kavime vardı .

Müslüman, İslam dinine mensup kişi demektir. Sünni, Şii ve Mutezili mezhep inancına göre, Allah'a ve Allah'ın birliğine, Muhammed'in Allah'ın peygamberi olduğuna inanan kimselere denir. İslam dininin farklı mezheplerinde *Müslüman* kavramı üzerine çeşitli farklılıklar bulunmaktadır.²¹

گروهی بر آن کوه دین
مسلمان و فارغ ز پیغمبران

(s:184/n:12)

İskender din perveran dağında yer alan ve müslüman olan ama liderleri olmayan bir kavime vardı .

5. İbadet

Namaz ve ilgili mefhumlar

Namaz (Arapça: صلاة *Salah*), İslam'ın şartlarından biri olarak kabul edilen bir ibadet. Kur'an'da günün belli vakitlerinde abdestle birlikte^[3] duaya kalkılması ifadesi bulunur. Kur'an'a göre namaz Allah'ı anarak teslimiyetin gösterildiği bir arınma biçimi ve İbrahim'e öğretilen bir ibadet şeklidir.²²

Farsça'da “tâzim için eğilmek, kulluk, ibadet” anlamına gelen namâz, sözlükte “dua etmek, ibadet etmek, başışlanma dilemek, yalvarmak” mânâlarındaki Arapça salât kelimesinin (çoğulu salavât) karşılığı olarak Türkçe'ye geçmiştir. Terim olarak salât tekbirle başlayıp selâmla son bulan, belirli hareket ve sözlerden oluşan bedenî ibadeti ifade eder.²³

Namaz ibadetindeki rükünlerin aynı zamanda

fiilî ve sözlü bir dua niteliğinde olması salât kelimesinin terim ve sözlük anlamları arasındaki

ilişkiyi teyit etmektedir. Salât kelimesiyle aynı kökten türeyen musallî “namaz kılan kişi” ve musallâ “namaz kılınan yer” anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de namazı ifade etmek üzere zikir kelimesinin yanı sıra (meselâ bk. el-Ankebût 29/45; el-Cum'a 62/9) tesbîh kelimesinin türevleri de kullanılmıştır (er-Rûm 30/17).²⁴

خرمند چون نامه را کرد
به شاه جهان داد و بردش نماز

(s:218/n:11)

ساز

Beyitte şair namazı ,eğilmek ve saygı getirmek anlamında olduğunu anlatıyor.

در گنج بر وی گشایند باز به جای سکندر برنش
نماز

(s: 216/ n:8-9)

Bu beyitler İskenderin ölümünden sonar olan döneme aittir. Büyükler İskenderin oğluyla anlaşmaya çalıştılar ve İskenderin yerine onun onunde hizmet yapmak istediler.

zekat

temizlik, artmak, bereketli olmak, iyi ve düzgün olmak manasına gelir. Dini anlamıyla ise; nisap miktarı zenginliğe sahip olan Müslümanın Allah'ın hakkı olanlara verilmesini emrettiği belli miktarda mali vermesidir. Veren kimseyi cimrilik kirlerinden ve günahlardan temizlediği ve malında berekete vesile olduğu için, kelime manası ile dini manası arasında bir bağ vardır. Örfde, mecburi olmayan küçük bağışlar için kullanılan sadaka kelimesi de, Kur'an'da ve hadiste zekat manasında kullanılmıştır.

Dünyada zengin-fakir kavgası târih boyunca süregelmiştir.

Ekseriyâ fakirler zenginlere karşı kin ve hasedle bakmış, zenginler ise fakirleri basit

ve sefil insanlar şeklinde değerlendirecek, gurur ve kibir ile onları hor görmüştür. Bunun istisnâsı ise, ancak Hak dînin emrettiği diğergâmlık, merhamet, şefkat ve kardeşlik telkînlerinden alınan nasîbin, zekât, sadaka gibi her türlü infak yollarıyla ictimâî hayâta yansıtılabildiği devirlerde görülebilmektedir. İslâm nazarında fakirler horlanacak kimseler değil, aksine kendilerine muhabbet beslenecek ve hürmet gösterilecek bir zümredir. Hattâ öyle ki onlar cemiyet için bir bereket ve feyz kaynağıdır. Cenâb-ı Hak, Peygamber Efendimiz'e fakir sahâbîlerle beraber olmasını ve onları görüp gözetmesini emrederek şöyle buyurur:

“(Ey Rasûlüm!) Sırf rızâ-yı ilâhîyi dileyerek sabah-akşam Rablerine

2. niyâz edenlerle birlikte (olmaya) sabret. Dünya hayatının süsünü isteyerek
3. gözlerini onlardan çevirme!..” (el-Kehf, 28)

SONUÇ

İkbālnamede, din ve din indeksleri ve genellikle Nizami'nin amacını açıkça belirtebilmek için Ku'ran ayetlerinden yararlanılarak açıklanmıştır. Bu durum Nizami'nin islami ve dini bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Nizami'nin eserinde tabiat, bitkiler hayvanlar elementler, gökyüzü, dağlar, taşlar, denizlerden bahsedilmiştir ve bu şekilde şair duygularını, düşüncelerini ve isteklerini dile getirmiştir. İkbālnamede müzik, tarih, fıkıh, astronomi gibi ilimler mitler ve peygamberlerin hayatlarındaki yaşadıkları olaylar dile getirilmiştir. Bu da şairin bir çok ilim hakkında bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. İkbālnamede Nizami eşyalardan bahsetmiş, onlara ruh ve can vererek kendi şiirine dahil etmiştir ve onları tasvir ederek en şahane şekilde amacını açıklamıştır.

KAYNAKLAR

Kurân-ı Kerim

Abdullah Eren, *Şeyhülislam Yahya Divanı'nın Tahlili*, 2004.

Agapur Rıza, Farhange Enasor, *İnteşarat-ı: Cam*, 1378 hş.

Albayrak Nurettin ,(2010). *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü*. İstanbul Kapı Yayıncılık.

Bekir Topaloğlu,(1989). *Allah; DİA*; İstanbul. II. 471.

Cengiz Duman.(2002). *Hz. Süleyman -Rüzgâr Bağlamı ve Nuzül Ortamı*. Ankara.

.Dihhuda, Ali Ekber. *Luğat name, İnteşarat-ı*:Tahran üniversitesi,Tahran 1364 hş.